

„Végy társadnak a harcba...”

A vitéz szigetvári nő a 19. század elejének képzőművészetében

PAPP JÚLIA

A női karakterjegyek meghatározásának részeként Európában már a 14–15. században kialakult az erős, harcos nők kánona. A kilenc hős (Neuf Preux) analógiájára az irodalomban és a képzőművészetben létrejött a kilenc hősnő (Neuf Preuses) alkalmanként változó listája, melyre mitológiai, bibliai és történeti személyek kerültek fel.

A fegyverrel harcoló vitéz magyar nők hősiességét a 16–18. században – ahogy azt a spanyol Antonio de Guevara királytükre 1628-ban Bártfán megjelent fordításában Prágai András református pap is hangsúlyozta – gyakrabban énekelték meg a külföldi, mint a hazai krónikások. A fegyverrel harcoló, vitéz magyar nők az európai történetírásnak és irodalomnak népszerű

témája volt. Minden bizonnyal összefüggésben volt ez az ún. „kereszténység pajzsa, védőbástyája” toposszal, mely az európai köztudatban a törökellenes harcokra utalva a 16. század közepe óta kapcsolódott a magyarokhoz. A vitéz magyar nők története a hagyományosan a nemeknek tulajdonított eltérő karakterjegyek összemosódásának és a nemek közötti szerepcserének, határátlépésnek egy sajátos típusát világítják meg. A magasabb erkölcsi értékekért (haza, hit, női erény) vívott élet-halál harc kiélezett helyzetében a patriarchális társadalom szemlélete szerint gyöngé, támogatásra szoruló, érzelmeiknek kiszolgáltatott asszonyok férfiasnak tartott tulajdonságokat, kompetenciákat – határozottság, erő, győzelemre törekvés, kegyetlenség, a félelem leküzdésének, háttérbe szorításának képessége – mutatnak. A szélsőséges szituációkban a harcoló asszonyok dicsőségére vált, hogy a

PETER KRAFFT:

Zrínyi Miklós kirohanása
Szigetvárból, 1825
Magyar Nemzeti Galéria

nőkkel szemben elvárt viselkedési mintákkal ellentétesen, normaszegően cselekedtek: kíméletlenül, kegyetlenül harcoltak ellenfeleikkel. A (férfi) történetíróknál az is helyeslésre talált, hogy a vitéz asszonyok a hagyományosan a nők számára fenntartott magán-szférából – ha csak ideiglenesen is – átléptek a férfiak uralta közszféra fontos területére, a „theatrum belli” világába, azaz a hadszíntérre.

A fegyverrel harcoló vitéz magyar nő legismertebb, emblematikus képi megjelenítése Székely Bertalan *Az egri nők* című festménye (1867), mely a történetírásban századokon át hagyományozódó történetet

elevenített meg. Az itáliai Ascanio Centorio degli Hortensi 1566-ban megjelent történeti munkájában olvashatunk először arról az asszonyról, akit az 1552. évi ostrom alatt az anyja arra biztatott, hogy gyászolja meg elesett férjét, a nő azonban a férfi fegyverével előbb három törököt küldött a másvilágra, s csak ezután temette el párját. A toposz erejét jelzi, hogy a szinte kizárólag a férfiak harcát ábrázoló csataképek hagyományától eltérően az egri ostromot bemutató képi ábrázolások túlnyomó többségén – köztük egy 17. század végi német krónika illusztrációján – fő- vagy mellékszereplőként nőket látunk.¹

A művészettörténeti kutatás az egri nők vitézségét ábrázoló képzőművészeti alkotásoktól eltérően eddig – tudomásom szerint – nem fordított figyelmet a hazai és a külföldi irodalomban szintén a 16. század óta tovább hagyományozódó toposz, az 1566. évi szigetvári ostrom idején harcoló vitéz nő képi megjelenítéseire.

A szigetvári eseményekről már az ostrom évében beszámolt egy magyar nyelvű, nyomtatásban is megjelent, *História az Szigetvárnak veszéséről* című ének, s később számos hazai és külföldi történeti munka és irodalmi alkotás is megörökítette a védők bátorságát. Bár az ostromleírások többsége szerint csak férfiak vettek részt az utolsó ütközetben, az említett históriás ének részletesen írt arról, hogy amikor a katonák megölték vagy barátjukkal megölték a várban lévő feleségüket vagy kedvesüket, nehogy azok a pogányok kezére kerüljenek, egy ifjú vitéz a felesége könyörgésére páncélt, fegyvert és lovat adott neki, s hősi halálukig együtt küzdöttek a törökök ellen:

*„Kérlek, uram! Hogy ne légy ellenségöm,
Jobb az pogány légyön neköm gyilkosom,
Ha nem vívok, bátor megölettesem,
Feleségödnök soha ne mondassam.”*

*Hallván ezt az ura, megkeserülé,
Egyik lovát az asszony alá megnyergelé,
Vitéz módra feleségét felnyiré,
És minden szörszámmal fölöltözteté.”*

A Szigetvárott férfiruhában harcoló nő bátorságát *Ruinae Pannonicae* című, 1571-ben megjelent féművében Christian Schesaeus erdélyi szász író is megörökítette – a névtelen krónikásnál veretesebb, humanista nyelvezettel:

*„Kérlek az égre s adott esküdre könyörögve könyörgök,
Végy társadnak a harcba, kemény fegyverrel övezs föl,
Kard a kezembe, fejemre sisak kell, könnyű lesz érce,
Testem fődje a pajzs és mellem nyomja a páncél;
Adj paripát is alám a török lovasokra rohannom,
Harc dicsőségért odadobni merészen az éltem,
És a csatáknak a vész viharába megállanom engedd.”*

**PETER KRAFFT –
FRANZ STÖBER:**
Zrínyi kirohanása Szigetvárból, 1836,
rézmetset, Magyar Nemzeti Múzeum,
Történelmi Képcsarnok

**PETER KRAFFT –
FRANZ STÖBER:**
Zrínyi kirohanása Szigetvárból,
1836, részlet

MORITZ SCHWIND – JOSEF KRIEHLER:
Zrínyi kirohanása, 1825,
litográfia, Magyar Nemzeti
Múzeum, Történelmi Képcsarnok

A vitéz szigetvári nő motívuma megtalálható az 1587-ben Wittenbergben kiadott, dicsőítő írásokat és költeményeket tartalmazó latin nyelvű albumban (*De Sigetho, Hungariae propugnaculo*) is, melynek magyarországi összeállítói külföldön is ismertté akarták tenni Zrínyi Miklós, illetve a szigetvári hősök hazaszeretetét és bátorságát. A történet a 17. század eleje óta számos külföldi – elsősorban német és francia – kiadványban feltűnik, melyek közül a legnépszerűbb a francia jezsuita szerzetes, Pierre Le Moyne 1647-ben megjelent, *La Gallerie des femmes fortes* című munkája volt, mely a női hűség példájaként ismertette a bátor magyar nő tragikus történetét.

A szigetvári vitéz nő képi ábrázolásával először az osztrák Peter Krafftnek 1825-ben a Nemzeti Múzeum megrendelésére készített, Zrínyi Miklós kirohanását ábrázoló monumentális festményén találkozunk. A képen – sajátos ikonográfiai újításként – a várból kirontó katonák között egy bajszos-szakállas férfi – feltehetően a férje – mögött egy harci sisakot viselő, szőke, göndör hajú, világos bőrű, elszánt tekintetű nő tűnik fel.²

Zrínyi szigetvári kirohanásának témája népszerű volt a 18–19. század fordulójának német nyelvű drámairodalmában: Clemens Werthes *Szigetvár ostromáról* szóló szomorújátékában (1790), Pyrker János László *Zrinis Tod* című, 1810-ben Bécsben megjelent színdarbjában, Theodor Körner *Zriny* (1812–1813) című öt felvonásos drámájában állított emléket a Habsburg Birodalom virtuális panteonjába helyezett magyar-horvát hősnek. Werthes, illetve Körner drámájában egyaránt megjelenik a vitéz nők motívuma, akik készek férjeikkel együtt meghalni a hazáért: „Jertek! mutassuk meg, hogy a’ nemnek külömb-sége nem szükséges képpen teszi külömbözőkké a’ gondolatokat és a’ szívet! szint úgy ditsóséggel halhatunk meg mint a’ férfiak! Ezek a’ fegyverek számunkra vagnak itt.”³ – hangzik a bátor nyilatkozat egy hős feleség szájából Werthes drámájának korabeli magyar fordításában, melyben a felvilágosodás egyik fontos filozófiai gondolatát tükröző, „a léleknek nincs neme” elvre is ráismerhetünk.

A vitéz szigetvári nő történetét a 18–19. század fordulóján német nyelvű bécsi folyóiratok és ismeretterjesztő kiadványok is közreadták. „Azután, a’ vitéz Asszony férfi ruhába öltözött, férje fegyvereket adott néki, és bal keze felől maga mellé állította. A’ várkapui megnyittattak, a’ vonóhid le eresztetett ’s azonnal elkezdődött a’ véres ütközet. A’ Szép Magyar Asszony a’ kit a’ bátor szívvel hartzolók közül egy sem

halladott fellül, férjét a' ki mint egy dühös oroszlány halált és veszedelmet szórt maga körül az ellenségre, maga mellett látta el esni. De annak halála bátorságát nem kisebbé tette, sőt inkább nagyobb dühösségbe hozta és új erőt adott neki az ő kedves férjének haláláért való bosszúállásra. Végére ő is halálos sebet kapott, és minek-

Ez a litográfia volt az előképe az *Új oktató és mulattató Fillér-kalendáriom* 1837-ben megjelent első évfolyama Szigetvár ostromát ábrázoló címlapelőzőkének, melyen szintén szerepel egy nőalak, aki hasonló sisakot visel, mint a festmény és a litográfia hősnője, csak itt a nő néz – kettejük kapcsolatára utalva – a mellette álló szakállas-bajszos férfira.

Zrínyi kirohanása,
litográfia
In: *Új oktató és mulattató
Fillér-kalendáriom*, 1837,
címlapelőzők

utánna halált és veszedelmet szórt volna a' dühösségtől habozó Törökökre, bátor lelkét a' tsata piatzon ki bortsátá" – áll az 1810-es évek egyik népszerű bécsi ifjúsági könyvének magyar fordításában.⁴ A szigetvári vitéz nő történetét tehát Peter Krafft több forrásból is ismerhette.

Krafft festményének az Osztrák Birodalmon belüli ismertségét növelte, hogy a bécsi Kunstverein 1836. évi jutalomlapként Franz Stöbernek a képről készült nagy méretű (40 x 50 centiméteres), pompás rézmetszetét ajándékozta egyesületi tagjainak. A vitéz nő természetesen ezen a lapon is feltűnik.

A festmény és a motívum népszerűségét jelzi, hogy a vitéz szigetvári nő ábrázolásával azon a Zrínyi kirohanását ábrázoló litográfián is találkozunk, melyet 1825-ben Moritz Schwind rajza nyomán Josef Kriehuber készített, s melynek kompozíciója Krafft képének a hatását mutatja. A Zrínyi mögött a várból kirohanó katonák között Kriehuber litográfiáján is látunk egy – a Krafft képén szereplőhöz hasonló, forgódíszes sisakot viselő – nőt, akire a mellette álló vitéz – itt is minden bizonnyal a férj – együtt érző szeretettel tekint.

Míg a bátor, vitéz nő, a „femme forte” történeti, irodalmi és képzőművészeti megjelenítésének vizsgálata Nyugat-Európában – a társadalmi nemek kutatásának (gender studies) részeként – hosszú évtizedekre nyúlik vissza, a téma magyarországi feltárása alig indult meg. Talán ezzel is magyarázható, hogy bár Peter Krafft Zrínyi kirohanását ábrázoló reprezentatív, emblematikus festménye a korszak legismertebb, legtöbbet elemzett alkotásai közé tartozik, a képnek erre az ikonográfiai sajátosságára eddig sem a hazai, sem az osztrák kutatás nem figyelte fel – beleértve jelen írásnak a témával régóta foglalkozó szerzőjét is. Ahhoz, hogy a vitéz nő felbukkanjon Krafft monumentális festményén, az kellett, hogy a „gender” szemlélet szellemében keresni kezdjük.

Jegyzetek

- 1 Papp Júlia: „... a nőket sehol sem látjuk valami vérengző foglalkozásban...”. Székely Bertalan *Egri nők* című festményének történeti forrásai. In: *Művészettörténeti Értesítő* (63) 2014/2, 325-344.
- 2 Krafft egy korábbi, 1821-ben készült kompozícióján, mely a gyalogosan kirohanó Zrínyit ábrázolta, még nem szerepelt a vitéz nő. A Benedikt Abensperg und Traun gyűjteményében található kis méretű olajvázlat 2016-ban Bécsben, az Österreichische Galerie-ben rendezett Peter Krafft-kiállításon volt látható. Vö.: *Johann Peter Krafft. Maler eines neuen Österreich*. Hrsg. von Agnes Husslein-Arco, Katharina Bechler, Rolf H. Johannsen. Wien, 2016, 141, Taf. 65.
- 3 Pálos iskoladrámák, királyi tanintézmények, katolikus papneveldek színjátékai. Budapest, 1990, 497.
- 4 Kis János: *Ifjúság barátja, vagy hasznosan mulattató darabok a' két nembéli ifjúság számára*. Pest, 1816, II. kötet, 180–183.